

Р.Б. СҮЛЕЙМЕНОВ АТЫНДАҒЫ ШЫҒЫСТАНУ ИНСТИТУТЫ
НҰР-МҰБАРАК ЕГИПЕТ ИСЛАМ МӘДЕНИЕТІ УНИВЕРСИТЕТІМЕН

VI ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФАРАБИ ОҚУЛАРЫ
Алматы, Қазақстан, 2019 жыл, 2-12 сәуір

«ӘЛ-ФАРАБИДІҢ РУХАНИ-МҰРАСЫ МЕН
ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ШЫҒЫС» атты
халықаралық ғылыми-практикалық конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ
3 сәуір 2019 жыл

VI МЕЖДУНАРОДНЫЕ ФАРАБИЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ
Алматы, Казахстан, 2-12 апреля 2019 года

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
«ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ АЛЬ-ФАРАБИ И
СОВРЕМЕННЫЙ ВОСТОК»
Алматы, Казахстан, 3 апреля 2019 года

Алматы
«Қазақ университеті»
2019

Редакциялық алқа:

Палтөре Ы.М., Дербісәлі Ә.Б., Надирова Г.Е., Таджикова К.Х., Ғабдуллин К.Т.,
Джакубаева С.Т., Коптилеуова Д.Т., Батырхан Б.Ш.

Жауапты редактор: Коптилеуова Д.Т.

«Әл-Фарабидің рухани-мұрасы мен қазіргі заманғы шығыс»: халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары (Қазақстан: Алматы қаласы, 03 сәуір 2019 ж.). / жауап.ред.: Көптілеуова Д.Т. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 174 б.

ISBN 978-601-04

Бұл жинаққа «ӘЛ-ФАРАБИДІҢ РУХАНИ-МҰРАСЫ МЕН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ШЫҒЫС» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары еніп отыр. Жинақтағы ғылыми зерттеулер ұлы ойшылдың өмірі мен жұмысының әр түрлі аспектілерін қамтиды. Жинақ философ, педагог, филолог, фарабитанушыларға, жоғары оқу орындарының оқытушыларына, докторанттар, магистранттар мен жалпы оқырмандарға арналады.

ISBN 978-601-04-

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2019

2-СЕКЦИЯ. ШЫҒЫСТЫҢ ДӘСТҮРЛІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ МӘДЕНИЕТІ

Аубакирова Қ.Қ., Жұбатова Б.Н.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Aubakirova.kunduzay@gmail.com

bjubatova@gmail.com

МӘМЛҮКТЕР БИЛІГІ ТҰСЫНДАҒЫ МЫСЫРДАҒЫ БИЛИНГВИЗМ

Берілген мақалада ортағасырлық араб және түркі-қыпшақ тілдеріндегі жазба ескерткіштер негізінде мәмлүктер билігі тұсындағы (XIII-XV ғ.) түркі-араб мәдени байланыстары қарастырылады. Сонымен қатар этнолингвистикалық дереккөз ретінде мәмлүк-қыпшақ тілінде жазылған жазба ескерткіштердің тарихи-мәдени және лексика-семантикалық ерекшеліктері сипатталады, Мысыр қоғамындағы түркі-араб қостілділігі, түркі-қыпшақ тілінің қолданылу аясы мен рөлі анықталады

Түйін сөздер: тілдік жағдай, билингвизм, мәмлүк, мәдениет, қолжазба, «Әл-Қауанин».

В данной статье рассматриваются тюркско-арабские культурные контакты при мамлюкской власти (XIII-XV вв.) на основе средневековых арабских и тюркско-кыпчакских письменных памятников. А также, в качестве этнолингвистического источника описываются историко-культурные и лексико-семантические особенности письменных памятников на мамлюкско-кыпчакском языке, тюркско-арабское двуязычие в египетском обществе, определяются роль и сфера применения тюркско-кыпчакского языка.

Ключевые слова: языковая ситуация, билингвизм, мамлюк, культура, рукопись, «Аль-Кауанин».

This article examines the Turkic-Arab cultural contacts in the Mamluk period (XIII-XV centuries) on the basis of medieval Arabic and Türkic-Kypchak written monuments. Also, as an ethnolinguistic source, historical, cultural and lexical-semantic features of the monuments, written in the Mamluk-Kipchak language, as well as the Turkic-Arabic bilingualism in the Egyptian society are described, the role and domain of the Turkic-Kipchak language use.

Key words: language condition, mamluk, culture, manuscript, "Al- Qawanin".

Тіл белгілі бір қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағдайын танытады алады. Кез келген қоғамда тілдің бір-біріне әсері, тілдік тоғысулар мен байланыстар, көптілділік, қостілділік сияқты жағдайлар орын алады. Халықтар арасындағы тілдік және мәдени байланыстар нақты бір саяси, әлеуметтік, тарихи жағдайлардың ықпалы арқасында туындайды. Әр кезеңде халықтар арасындағы тілдік байланыстар түрлі деңгейде болып, кірме лексикалық элементтер құрамының әрқилылығымен ерекшеленеді. Түркі-қыпшақтарының ресми түрде билік басына келіп, әлем тарихында шешуші орынға ие болған мәмлүктер кезеңінде түркі-қыпшақ тілінің араб тіліне деген ықпалы арта түсті. Дәл осы дәуірде Мысыр Мәмлүк мемлекеті мен Алтын Орда арасындағы туыстық, саяси-әлеуметтік, тарихи-мәдени қарым-қатынастардың жандануына байланысты екі халықтың лексикалық қорларында өзгерістердің орын алуы заңды құбылыс болып табылады. Мысырдағы қостілділік жағдайын түркі-қыпшақ және араб тілдерінің тілдік жүйесіндегі ортақ қорды екі халықтың ерте заманнан басталатын саяси-әлеуметтік, тарихи-мәдени байланыстарымен сабақтастыра анықтау қажет. Осы тұрғыда тілдің тарихи дереккөз бола алатын қызметінің маңызы үлкен. Қазіргі кездегі түркі және араб тілдеріндегі ортақ лексикалық қордың болуы, әрине, белгілі бір дәуірде орын алған осы қоғамдағы түркі-араб қостілділік үдерісімен тікелей байланысты. Түркі және араб тілдерінің арасындағы бір жақты немесе екі жақты кірме сөздердің пайда болуы да мәмлүктер кезіндегі қостілділікпен сәйкес келеді. Тілдерде ортақ кірме элементтердің орын алуы – түркі-араб тілдерінің өзара байланысы, ықпал-әсері нәтижесінде пайда болатын тілдік құбылыс. Жазба ескерткіштерде сақталып, әлі күнге дейін халық арасында қолданылып жүрген тілдік кірме элементтер арқылы белгілі бір қоғамның саяси-экономикалық, әлеуметтік, діни, тарихи-мәдени жағдайы туралы және қоғам мүшелерінің қарым-қатынасы туралы мол мәлімет жинауға болады. Қостілділік құбылысы елде орын алған саяси-мәдени

жағдайларға, қоғам қажеттілігіне байланысты туындайтыны сөзсіз. Мәмлүк-қыпшақтарының билік басына келіп, олардың саны арта түсуіне байланысты да түркі-қыпшақ тілінің мәртебесі мен қажеттілігі арта түсті. Бір жағынан Мысырға келген мәмлүктер жастайынан ислам дінінің негіздерін оқып, құран үйреніп, араб тілін меңгерсе, екінші жағынан жергілікті халық өкілдері билік басындағылардың тілін үйренуге мүдделі болды. Осындай бірнеше ғасырға созылған түркі-араб тілдік байланыстарының нәтижесінде мәмлүктер билігі кезінде орын алған қостілділік үдерісі екі жақты сипатта өтті.

XIII-XIV ғасырларда Сирия мен Мысыр жерінде өмір сүріп, шамамен үш жүз жыл бойы билік жүргізген мәмлүк-қыпшақтары жергілікті халықтардың саяси-әлеуметтік және ғылыми-мәдени өміріне, ондағы түрлі ағымдарға қатты ықпал жасады. Орта ғасырлардағы Мысыр және Шам жерлерінде қыпшақ тіліне деген қызығушылық жоғары болып, араб тіл білімпаздары өз елінің мүддесі үшін түркі-қыпшақ тілін оқып-үйрену мақсатымен тілге қатысты алуан түрлі сөздіктер мен грамматикалық еңбектер, әдеби шығармаларды дүниеге әкелді. XIII-XV ғасырларда Мысырда билік басына келген мәмлүк-қыпшақтары тілінің қоғамдық дәрежесі жоғары болып, сарай төңірегіндегілер мен жоғары мансапқа ұмтылған өзге халық өкілдері осы тілде сөйлеуге мүдделі болды. Мәмлүк сұлтандарына араб тілінен түркі тіліне аударатын аудармашылар қызмет етті. Осындай күрделі мәдени-тілдік қатынас жағдайында көптеген шығармалар араб тілінен түркі-қыпшақ тіліне және түркі-қыпшақ тілінен араб тіліне аударылды. Мәмлүктер билігі кезінде дүниеге келген қолжазбалар мен араб тіліндегі түркі сөздеріне талдау жасау арқылы мәмлүктер кезінде түркі тілінің араб тіліне тигізген ықпалы күшті болғандығы анықталды. Мұны бізге дейін жеткен лингвистикалық деректер айғақтай түседі. Көптеген зерттеушілер араб тілінде кездесетін түркі тілінің кірме элементтерін Осман империясының билігімен байланыстырады. Дегенмен зерттеу барысында жинақталған лингвистикалық деректерге талдау жасау арқылы түркі элементтерінің одан ерте дәуірлерден бастап-ақ араб тіліне енгендігі анықталды.

Мәмлүктер билігі тұсында жалпы халық араб тілінде сөйлескенімен осы кезде дүниеге келген жазба ескерткіштерден Мысырда түркі-қыпшақ тілі де кең тарағанын байқауға болады. Біздің заманымызға дейін сақталған қостілді арабша-қыпшақша сөздіктерден Мысыр қоғамында мәмлүктермен қатар сарай төңірегіндегі әртүрлі ұлт өкілдері қостілді болғандығын айқын байқауға болады. Егер басқа тілдің әлеуметтік маңызы күшті болса, онда адам сол тілден ауысқан сөздерді қолдануға тырысады, сол тілді білу арқылы өзінің белгілі бір әлеуметтік статусқа ие екендігін көрсеткісі келеді. Мысалы, кезінде араб зиялыларының арасында түрік тілін білудің өзі биік мәдениеттің, үлкен білімпаздықтың белгісі болған. Араб тіліндегі түркизмдер туралы зерттеу жүргізген Ұ.Т. Алжанбаева В.А. Гордлевскийдің еңбегіне [1] сүйене отырып, арабтарда *«Түрікше білмеген – Алладан қорықпаған»* деген мәтел сөз сақталып қалғандығын көрсетіп, осы арқылы түркі тілінің араб әлеміндегі мәртебесі жоғары болғандығын көрсетеді [2, б. 10-11].

Араб елдерінде өзінің білімін шыңдаған, ежелгі текті тайпалардың бірінен шығып, түркі тілінің сақталып қалуы үшін түркі тілдерінің алғашқы сөздігін құрастырған, ортағасырлық ғұлама М. Қашқари түркі тілінің өзі өмір сүрген қоғамда алған орны мен дәрежесі туралы былай деген: *«...Тәңірі оларды «Түрік» деп атады және оларды мемлекетке еге қылды; Заманымыздың хақандарын түріктерден шығарып, дәуір, халықтың ақыл-ерік тізгінін солардың қолдарына ұстатты; оларды адамдарға бас қылды; хақ істерде соларды қолдады; олармен бірге күрескендерді әзіз қылды әрі түріктер ішінен оларды барша тілектеріне жеткізіп, жамандардан, зұлымдардан қорғады. Түріктердің оқтарынан сақтану үшін, олардың жолын берік тұту әрбір ақыл иесіне лайықты уа парыз іске айналды. Өз дертін айту уа түріктерге жақын болу, жағу үшін, оларға түрік тілінде сөйлеуден пайдалы жол қалмады»* [3, б. 30]. Осылайша, автор орта ғасырда түрік тілінің дәрежесі жоғары болғанын көрсетеді. Сонымен қатар М. Қашқари өз еңбегінде: *«...Түрік тілінің араб тілімен бәйгеге түскен екі атқа ұқсап, тең шауып бара жатқандығын анық көрсету үшін Халил Ибн Ахмадтың «Китабул-айн» деп аталатын еңбегінде ұстанған тәртіптегідей, қолданылмай тұғын сөздерді де кітапқа енгізе беру ойы менде де болған еді»* деп көрсетеді [3, б. 32]. М. Қашқари өз еңбегін ислам дінін ұстанатын араб тілді оқырмандарға арнап, *«түрік сөйленістері араб сөйленістерімен бәйгедегі аттар сынды қатар келе жатқанын»* алға тартады. Ол түріктердің тілі мен поэзиясының арабтардан кем еместігін көрсету үшін көне түркі поэзиясы мен мақал-мәтелдерін тілдік материал ретінде қолданған [4].

Жоғарыда келтірілген үзінділерден автор өмір сүрген дәуірде, яғни XI ғасырдағы түркі тілінің мәртебесі көтеріліп, билік тіліне айналып, араб тілімен тең дәрежеде қолданылғандығына көз жеткізуге болады. Орта ғасырдағы барша түркі тілдес халықтардың тұрмыс-тіршілігін, әлеуметтік-мәдени жағдайынан хабар беретін «Диуани лұғат әт-түрік» атты энциклопедиялық еңбегінде келтірілген

автордың сөздерінен түркі тілінің қоғамдағы қолданылу аясының қаншалықты кең ауқымда болғанын байқаймыз. Сонымен қатар автор өз шығармасында бұқаралық сенімді имам мен найсабурлық (Нишапур) ғалымға сілтеме жасай отырып, Мұхаммед пайғамбардың (с.ғ.с.) ақыр заман белгілеріне қатысты айтылған хадистерінің бірінде түркілер жайлы айтылған төмендегі жолдарды да келтіреді: «Түріктің тілін үйреніңдер. Өйткені олардың билігі ұзақ болады» [4, б. 34].

Қыпшақтар өздері мекен еткен жат жерлерде тек саяси үстемдік жасап қана қоймай, өздерінің салт-дәстүрі мен мәдениетін, дінін, тілін дәріптейтін үлкен рухани-мәдени орталықтарды дүниеге әкелген. Мұндай орталықтарда қыпшақтардың тілі, салт-дәстүрі, әдебиеті мен өнері кең тарады. Сол кезде құрастырылған «Әт-Тухфа», «Әл-Қауанин», «Тәрджуман» сынды сөздіктерден әскердегі және билік төңірегінде мемлекеттік-әкімшілік тілдің түркі тілі болғанын аңғаруға болады. Мысалы, «Әт-Тухфа» атты қолжазбаның авторы өз еңбегін арабтардың түркі тілін үйренуге бет алған шағында жазып шыққан деген деректер кездеседі. Ескі қыпшақ тіліндегі жәдігерлер белгілі бір мақсатта, яғни сол кездегі ескі қыпшақ тілін жан-жақты, лексикалық, морфологиялық, семантикалық тұрғыдан сипаттау мақсатында жазылған. «Бұлғат әл-муштақ» атты қолжазбаның авторы Жамал әд-Дин әт-Түрік еңбектің кіріспе бөлімінде Ала әд-Дин Бейлік әл-Қыпшақи мен Имад әд-Дин әл-Уаррак әл-Мисридің еңбектеріне сүйенгенін ескерте отырып: «Мен осы екі еңбекті қостым, бірақ көптеген жағдайлар ескерілмеді. Сонымен қатар түркі тілін білетін және өзім сенім арта алатын адамдардың мәліметтеріне сүйендім. Оларға сенім арта отырып өзіме қолдау таптым. Өзіме бір нәрсе түсініксіз болған жағдайда олардың көмектеріне жүгіндім. Мен сөздер нақты және қатесіз есте қалу үшін оларды дәл сол күйінде жаздым. Бұл сөздікті бөлімдер мен бөлімшелерге бөліп, сәйкестендіріп жинақтадым (мазмұны бойынша)» деп, автор өмір сүрген қоғамда қыпшақ тілін жетік білетін адамдардың мәліметтерін басшылыққа алғандығын көрсетеді [5, с. 20].

Атақты «Китаб әл-Идрактың» авторы Абу Хаййан өз еңбегін қалай жазғандығы туралы: «Мен сөздерді тілді жақсы білетін адамдардан біртіндеп жазып алдым. Оларды өзімше бір тәртіпке келтірдім. Грамматика туралы жазылған қағидаларды басқа бір еңбектен алмадым, өзімнің ой-тұжырымдамаларым арқылы жаздым» десе, «Әт-Тухфа» еңбегінің авторы қыпшақ тілінің сарай тілі ретінде кең қолданыста болғандығын алға тартады:

و جعلت الاعتماد فيه على اللغة القفجاقية لأنها كثرة الاستعمال و لم أذكر اللغة التركمانية إلا عند الضرورة فأقول قيل.

Мен көп қолданыста болғандықтан да қыпшақ тіліне сүйендім. Түркімен тілі туралы айтпадым, тек қажет болғанда былай айтылады деп көрсеттім [6, п. 2/Б].

Сонымен қатар XV ғасырдың басына қарай Каирде қыпшақ тілінің ерекшелігі туралы ортағасырлық классикалық араб тілінде араб алфавиті мен грамматикасы үлгісі бойынша жазылған «Әл-Қауанин» атты қолжазбаның белгісіз авторы еңбектің кіріспе бөлімінде өзінің түркі тегінен болмаса да, түркі тілінде күнделікті естіп-білгенін, түркі тілді ортадан үйренген дүниелерін қағазға түсіргендігін айтады:

فانى لست من الترك و لا من اولادهم و لم ارحل الى بلادهم و انما اعتمادي على السماع منهم لكثرة مخالطتي بهم و معاشرتي اياهم.

Мен түрік емеспін, түріктердің ұрпақтарынан да емеспін және олардың елдеріне де барған емеспін. Олармен көп араласып, бірге болғандықтан бар сүйенерім олардан естіп, тыңдағандарым [7, п. 2/А].

Осы жолдар қыпшақ тілінің тек мәмлүк-қыпшақтары арасында ғана емес, сонымен қатар жоғарғы мансапқа ұмтылған өзге ұлттар арасында да кең қолданыста болғанын көрсетеді. Мәмлүк-қыпшақ тілінің грамматикасы жайлы жазылған ескерткіштерден келтірілген жоғарыдағы үзінділерден авторлар өмір сүріп отырған қоғамда, яғни Мысыр мен Сирия жерлерінде қыпшақ тілінің жекелеген топтар арасында күнделікті өмірде үлкен қолданыста болғанын байқаймыз. Жоғарыда келтірілген үзіндіден автордың түркі-қыпшақ тілін жақсы білетін араб филологы болуы мүмкін деген тұжырым жасауға болады. Шығарманың «Түркі тілінің толық жүйеленген ережелер жинағы» деген аталуының өзі автордың түркі тілін еркін меңгергенін көрсетеді.

Мәмлүктер билігі кезінде түркі-қыпшақ тілі басқа түркі тілінің диалектілеріне қарағанда кең қолданыста болғандығын дәлелдейтін тілдік деректерді осы дәуірде жазылған басқа да жазба ескерткіштерден көптеп кездестіруге болады. Мысалы, «Тәрджуман» сөздігінде «Таза түркі қыпшақ тілі» («اللغة التركية الخالصة») [lisānu-t-turkiīī-l-qibğāqīī] және «Таза түрік тілі» («اللغة التركية الخالصة») [al-

luġatu-t-turkiijatu-l-ħāliṣa)) деген атаулар қолданылған. Қолжазбаның кіріспе бөлімінде автордың өзі «таза түркі-қыпшақ» тіліне сүйенетінін ескерте отырып, осы тілдің фонетикалық ерекшеліктеріне сипаттама береді:

اعلم وفقك الله ان لسان التركي الففجافي الخالص عار من ثمانية حروف و هي الثا والحا والخوا والضاد والظا والعين والفا والها فان سمعت كلمة تتضمن بعض هذه الحروف فاعلم انها ليست من اللغة التركية الخالصة و انها كلمة مستعارة من غيرها

Таза түркі-қыпшақ тілінде мына сегіз әріп кездеспейтінін білгейсің. Олар ث [t], ح [h], خ [h], ض [d], ظ [z], ع [ʿ], ف [f], ه [h]. *Осы әріптерден тұратын сөзді естісең, оның таза түрік тілінен еместігін, басқа тілден кірген сөз екенін білгейсің [8, п. 2/А].*

Жоғарыдағы үзіндіде келтірілген «таза түркі тілі», «таза түркі-қыпшақ тілі» деген атаулар бір ғана қыпшақ тілін білдіреді. Аталған еңбекте Мысыр қоғамында қолданылған түркі тілдерінің диалектілері туралы да мәліметтер кездеседі. Қолжазбада автор таза түркі тіліндегі сөздерден бөлек түркімен, оғыз тілдерінің сөздерін, тіпті түркі тіліне парсы, моңғол сияқты басқа тілдерден енген сөздерді ескерту арқылы көрсетіп отырған. Бұл ортағасырлық түркі-қыпшақ тілінің жағдайы, жалпы түркі тілдерінің даму тарихына қатысты құнды дереккөз болып табылады.

Мысырда мәмлүктер билігі тұсында араб тілі мен түркі-қыпшақ тілін білетін билік басындағы сұлтандар, лауазымды тұлғалар, зиялы қауым өкілдері мен екі тілді қатар жетік меңгерген қостілді адамдардың көп болуы билингвизм құбылысын тудырғаны белгілі болды. Зерттеу жұмысы барысында түркі-араб тілдік қарым-қатынасының нәтижесінде тілдердің араласуы, лексикалық кірмелер, суперстрат, билингвизм үдерістерінің орын алғандығы айқындалды. Мәмлүктер билігі кезінде Мысырда араб және түркі-қыпшақ тілін жетік меңгерген зиялы, ақсүйектер тобының болуы, соңғы тілдің сарай тілі мәртебесіне жетуі билингвизм, яғни қостілділік құбылысын туғызды. Себебі билік басындағы мәмлүк-қыпшақтары ғана емес, сарай төңірегіне ұмтылған басқа ұлт өкілдері де түркі-қыпшақ тілінде сөйлеуге мүдделі болып, түркі-қыпшақ тіліне деген сұраныс арта түсті. Мәмлүктер билігі кезінде жазылған қолжазбалардағы лингвистикалық деректерге сүйене отырып, XIII-XV ғасырлардағы Мысырдағы түркі және араб халықтарының арасында орын алған қостілділік құбылысы екі жақты болды деген қорытынды жасауға болады. Билік айналасындағылар мен сарай төңірегіндегі жоғары тап өкілдері қос тілде, ал қарапайым жергілікті халық өкілдері (арабтар) мысыр-араб диалектісінде сөйледі. Мысырда қыпшақ, оғыз, қарлұқ, түрікмен диалектілері жекелеген топтар арасында қолданыста болғанымен, түркі-қыпшақ тілі үлкен сұраныста болып, элита тілі (сарай тілі) мәртебесіне ие болды.

Мәмлүктер билігі кезінде Мысыр мемлекеті араб әлеміндегі саяси және әскери жағынан ең қуатты мемлекетке айналып қана қоймай, мәдени, діни, ғылыми жағынан да ең ірі дамыған мемлекет ретінде әлемге танылды. Мәмлүктер мемлекет билігін қолға алғаннан кейін түркі-қыпшақ тілін мемлекеттік басқару деңгейіне дейін көтерді. Бір кездері құл ретінде сатылып, кейін өздері билік жүргізген жат жерде, жат этникалық және жат тілді ортада өзге халықтың ықпалына ұшырамай, өздерінің төл мәдениеті мен ана тілдерін сақтай отырып, өз тілдерінде, мәмлүк-қыпшақ тілінде көптеген жазба ескерткіштерді дүниеге әкелді. Сол кездегі ортағасырлық ғұламалардың араб және парсы тілдеріндегі көркем туындылары, ислам дінінің қағидалары мен шарифат негіздерін түсіндіретін діни-канондық, діни-танымдық еңбектер түркі-қыпшақ тіліне аударыла бастады. Түркі-қыпшақ тіліндегі көркем туындылар, әдеби шығармалар, діни және әскери бағыттағы еңбектер мен түркі мәдениетінің негізі болып табылатын атбегілік, ат баптау сияқты әскери өнер туралы еңбектермен қатар қыпшақ тіліне қатысты грамматикалық еңбектер мен сөздіктердің осы күнге дейін сақталуы қыпшақ тілінің Мысыр қоғамындағы ерекше орны мен мәртебесінің жоғары болғандығын көрсетеді. Бүгінгі күнге дейін қыпшақтану саласында жүргізілген зерттеулерден мәмлүк-қыпшақтарының мәдениеті, әдебиеті мен тілінің қазақ халқымен тікелей байланысты екенін аңғаруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Гордлевский В.А. Избранные сочинения. – М., 1961. – Т.2. – 558 с.
- 2 Алжанбаева Ұ.Т. Араб тіліндегі түркизмдер (қазақ лексикасы бойынша). – Алматы: Қазақ университеті, 2001. – 145 б.
- 3 Қашқари М. Түркі сөздігі: (Диуани лұғат-ит-түрік) // 3 томдық шығармалар жинағы / қазақ тіліне аударған, алғы сөзімен ғылыми түсініктерін жазған А. Егеубаев. – Алматы: ХАНТ, 1997. – Т.1.
- 4 Мухитдинов Р.С. Диуан лұғат әт-түрк – Түркітану темірқазығы. – Алматы, 2005. – 148 б.
- 5 Zajaczkowski A. Vocabulair arabe-kiptchak. Bulgat al-mustaq fi lugat at-turk wa-l-kifzaq, 1-ere partie. Le nom / A. Zajaczkowski. – Warszawa, 1958.
- 6 كتاب التحفة الذكية في اللغة التركية. – اسطنبول: المكتبة بياظيط. – الرقم 3092. – 180 ص.